

ILKKA PYY

Itä-Suomen yliopisto, historia- ja maantieteiden laitos

Mökkeily, mökkeily, mökkeily – Mäntyharjun kehittämisen haasteet

Tämä katsaus käsittelee maaseutumaisen kunnan kehittämistä, missä kolme tärkeintä tekijää näyttävät olevan mökkeily, mökkeily ja mökkeily. Mäntyharjulla on ensinnäkin paljon enemmän vapaa-ajan asuntoja (4 800) kuin vakinaisesti asuttuja taloja (3 200) (SVT 2013). Valtaosa eli 83 prosenttia (v. 2011) vapaa-ajan asunnon omistajista tulee maakunnan ulkopuolelta, lähinnä pääkaupunkiseudulta (Etelä-Savon maakuntaliitto 2013). Pelkällä olemassaolollaan mökkiläiset muodostavat potentiaalinen muutoin väestöään menettävässä kunnassa, josta kertoo myös se, että Mäntyharjulla on mökkikunnan imago. Toiseksi kunta näyttää selvästi panostavan ihmisten lisääntyvää vapaa-aikaa, liikkumista, elämyksiä ja virkistystä hyödyntävään strategiaan. Esimerkkinä voidaan mainita valtakunnalliset loma-asuatomessut, jotka järjestettiin Mäntyharjulla kesällä 2011. Paikallisen kehittämissyhtiö Mäsek Oy:n keskeiset hankkeet – keskustaajaman kehittämissiivot ja reitit Repoveden kansallispuistoon – kiinnittyvät myös suoraan vetovoimaisen mökkikunnan ideaan. Kolmanneksi vapaa-aika ja virkistys kehittämissstrategian kärkenä ovat ainoa näköpiirissä oleva Mäntyharjun mahdollisuus, vaikka tämäkin mahdollisuus on monella tavoin avoin ja epävarma.

Kapean kulutuskeskeisen mökkistrategian tarjoaminen Mäntyharjun kehitystieksi on toki kiis-

tanalainen, sillä maa- ja metsätalouden ohella Mäntyharjun elinkeinopohja on verraten teollinen ja monipuolinen. Sängen syrjäinen sijainti ja heikkenä huoltosuhde muodostavat kuitenkin aiempaa enemmän esteitä tuotannollisille investoinneille. Jonkin yksittäisen sattuman tai menestystarinan kerrannaisvaikutukset voivat pienellä paikkakunnalla olla suuret. Ja epäilemättä Mäntyharjun kunnanjohtaja ja muut kehittäjät tulevat jatkossa etsimään muita kehittämismahdollisuuksia kulloinkin ajankohtaisista agendoista ja seminaareista. Tämän tarkastelun tavoite on kuitenkin osoittaa, että vapaa-ajan asuminen kehittämissstrategiana ei Mäntyharjun kohdalla ole välttämättä kapea-alaista.

Mökkeilyn merkityksiä ja vaikutuksia voidaan lähestyä monitahoisesti. Ihmisten liikkuvuuden ja monipaikkaisen asumisen seurauksena alan tutkimus on vilkastunut niin Suomessa kuin maailmalla (Hall & Müller 2004; McIntyre ym. 2006; Pitkänen 2011; Roca 2013). Mökkitutkimuksen painopisteitä ovat olleet muun muassa sen erityinen luonne matkailuna, mökkeilyn motiivit ja sisällöt sekä mökkeilyn vaikutukset (Müller 2007; 2013; Hiltunen & Rehunen 2014). Varsinkin maaseudulle suuntautuva mökkimatkailu on Suomessa ja muissa Pohjoismaissa saanut suorastaan kansallista identiteettiä tukevan aseman (Müller 2007; Vepsäläinen & Pitkänen 2010). Mökkeilyä on entistä enemmän pyritty jäsentämään välitilana, jossa on aineksia

maaseudusta ja kaupungista, luonnosta ja luksuksesta, arjesta ja vapaa-ajasta, työstä ja mökkitöistä, koto-naolosta ja kotoa poissaolosta, paikallisuudesta ja ulkopuolisuudesta (Pitkänen 2011; Pitkänen ym. 2014). Mökkeilyn vaikutuksia paikallistalouteen on tarkasteltu sekä palvelujen kysynnän että kuormituksen kasvun näkökulmista (esim. SM 2006b; Velvin ym. 2013). Mökkirakentaminen muokkaa lopulta yhdyskuntarakenteita, hintatasoja, ihmisten asenteita, maisemia ja mökkeilyllä on merkittäviä ympäristövaikutuksia mökkien äärellä ja liikenteessä (esim. Marjavaara 2008; Nieminen 2010; Rytönen & Kirkkari 2010; Rakennustutkimus RTS 2011).

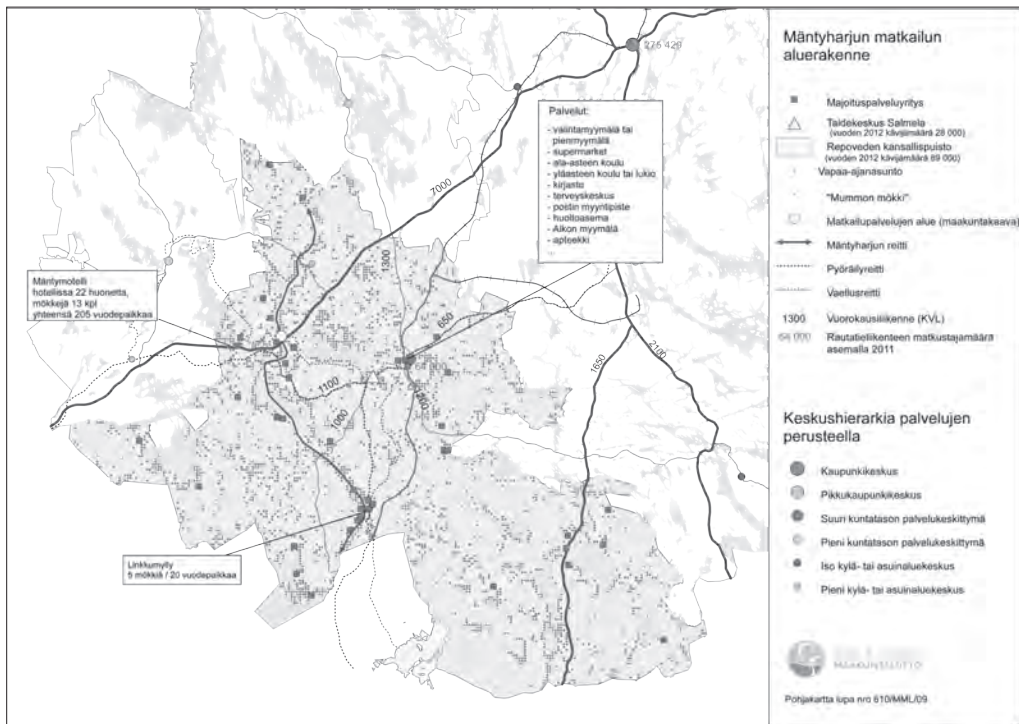
Sen sijaan mökkeilyn ja aluekehityksen suhdetta on tarkasteltu selvästi vähemmän, vaikka sitäkin voidaan lähestyä monesta suunnasta (esim. Kauppila 2009; Hoogendoorn & Visser 2010; Rantanen & Hyyryläinen 2012). Paljon keskustelua, sovelluksia ja kehittelyä on saanut aikaan Butlerin (1980) kuvaama kuusivaiheinen matkailualueen elinkaari. Alkuperäisen mallin muuttujia ja menetelmiä on laajennettu, mutta kritiikki koskee muun muassa matkailutuotteen ja -alueen rinnastamista (Ma & Hassink 2013: 94–95). Alueen kehityksen elinkaari ei aina kulje yhden tuotteen tai toimialan mukaan. Erityisesti mallin jälkivaiheista on esitetty eriytyneitä tulkintoja alueiden erilaisuudesta johtuen (Butler 2006a; 2006b). Elinkaariajattelun rinnalle on myös tuotu alueen erilaisuuden huomioonottavia lähestymistapoja, kuten polkuriippuvuus (Martin & Sunley 2010) ja evolutionaarinen talouskasvu (Boschma & Martin 2010) tai jopa alueen (kehittämisen) henkinen ilmapiiri (Kask & Raagmaa 2010). Tämä katsoo ottaa lähtökohdaksi matkailualueen kehitystarkastelun ja yhdistää siihen kysymyksen vapaa-ajan klusterista (Timonen 2005).

Mäntyharjun vapaa-ajan klusteri

Taloustieteilijät ja elinkeinojen kehittäjät puhuvat klustereista tarkoittaessaan toimintojen ryvästymistä siten, että alueella on jonkin päätoimialan keskittymä ja siihen liittyviä lähi- ja tukialoja (Porter 1990; Virtanen & Hernesniemi 2005). Jos hyväksytään mökkien runsas määrä myös toimialakeskittymänä, vapaa-ajan klusteria voidaan lähestyä esimerkiksi matkailu- ja virkistysalueen muotoutumisen avulla.

Puolalainen matkailun tutkija Bogdan Wlodarczyk (2006) on analysoinut matkailutilojen tuottamista ja kuluttamista viisiosaisella jäsenyyksellä: 1) Etsinnän (*exploration*) tilaa luonnehtii vapaa-ajan toimintojen vähäinen näkyvyys vaikka itse volyyymi voi olla myös melko suuri, 2) läpäisyn (*penetration*) vaiheessa tilaan ilmaantuu toimintoja, jotka ovat riippuvaisia myös matkailusta ja mökkeilystä, 3) vallatussa (*colonization*) tilassa esiintyy rakenteita, jotka eivät olisi mahdollisia paikalliseen kysyntään perustuen, 4) täytettyä (*urbanization*) tilaa luonnehtii monipuolinen palvelujen ja mukavuuksien tarjonta ja 5) sulautumisen (*assimilation*) tilassa on kyse vapaa-ajan tuotanto- ja kulutusmaiseman subjektiivisista merkityksistä ja niiden jaetuiksi tulevista tulkinnoista. Wlodarczykin ja Butlerin syklimalleja on vaikea rinnastaa, sillä edellinen pyrkii kokoamaan subjektiivisia ja objektiivisia tekijöitä ja ymmärtämään niiden välisiä suhteita kun taas jälkimmäinen nojaa klassisiin ekologis-taloudellisiin kasvun ja kantokyvyn hypoteeseihin sekä matkailun kehittämisen ohjauksineihin interventoiden avulla (Opperman 1993; Butler 2006a; 2006b). Lisäksi edellinen on yksittäinen esitys irrallaan kansainvälisestä keskustelusta kun taas jälkimmäistä on sovellettu mitä erilaisimmissa yhteyksissä ja sen ympärillä on keskusteltu ahkerasti yli 30 vuotta.

Wlodarczykin malli tarjoaa kuitenkin kiinnostavan lähtökohdan arvioida Mäntyharjua vapaa-ajan klusterin kehityksen näkökulmasta. Seuraavassa tarkasteltavia vapaa-ajan klusterin elementtejä havainnollistaa myös kuva 1. Repoveden kansallispuisto ja sinne kirkonkylästä opastetut kävely-, pyöräily-, hiihto- ja melontareitit ovat esimerkki etsinnän tilasta. Noin kolmannes puiston pinta-alasta sijaitsee kunnan alueella. Vuonna 2012 siellä kävi 83 000 retkeilijää. Luku edustaa kuitenkin vain pientä osaa paikallisten, mökkiläisten ja matkailijoiden näkyvästä – luonnossa tapahtuvasta – toimeliaisuudesta. Läpäisyn tilan tyyppiesimerkki ovat maaseudulla kesäaikaan avoinna olevat kyläkaupat, kioskit, leirintäalueet. Ympärivuotisen mökkiasumisen lisääntyessä myös mainittuja palveluja voidaan entistä paremmin pyörittää ympärivuotisesti. Mäntyharjun majoituskapasiteetti on 800 vuodepaikkaa, joita voi käyttää ympäri vuoden ja joista valtaosa on maaseudun vuokramökeissä.

KUVA 1. Etelä-Savon maakuntaliitossa (2013) laadittu Mäntyharjun matkailun aluerakenteen kartta vapaa-ajan klusterin hahmottajana. Saatavissa värillisenä: <http://www.mantyyharju.fi/tiedostot/ajankohtaista/ideakilpailu/MatkailunAluerakenneKARTTA.pdf>

Vallatun tilan turistiset rakenteet ovat kunnassa vahvimmin esillä Pyhäkosken-Vihantasalmen alueella valtatie viiden varressa. Se on maakuntakaavassa merkitty matkailun kehittämisalueeksi. Alueen kehitystä ovat vauhdittaneet loma-asuntomessut ja golfiin harjoituskenttä. Alueelta löytyvät myös muun muassa tanssiravintola-motelli, leirintäalue, uittomuseo, sepän paja, perhokalastuskosket ja kesäteatteri. Alueen porttina toimii Vihantasalmen uusi puusilta, joka pysäyttää viitostien kulkijan, ja jonka kuntakin on nostanut maamerkikseen. Arkinen urbaani (täytetty) tila Mäntyharjulla on kaksijakoinen. Kaupallista urbaania tilaa edustavat viime vuosien suuret kauppaketjujen investoinnit laajoine parkki-alueineen. Sieltä löytyy myös valtatie varsilta tuttu mutta kuntakeskuksessa harvinainen ABC-ravintola. Kulttuurinen urbaani on läsnä Asemanlahden puistoalueella ja kirkonkylän ehyessä puuraken-

nusten miljöössä. Jälkimmäisen miljöön säilytti kaupallisten ja hallinnollisten toimintojen siirtyminen uuteen kuntakeskukseen, joka rakentui Savon radan varteen muutaman kilometrin päähän kirkonkylästä. Vanhan kirkonkylän nykyinen kuokoistus on puolestaan seurausta taidekeskus Salmelan 25 vuotta kestäneestä menestyksestä.

Sulautumisen tila on Mäntyharjulla kerroksisempi kuin nykyinen mökkikunnan mielikuva. Kunnasta muodostui suosittu pääkaupunkiseudun herrasväen kesäviettopaikka jo yli sata vuotta sitten. Tästä johtuen siellä on useita arvokkaita vanhan huvilakulttuuriin kohteita, jotka ovat edelleen merkisukujen jälkeläisten käytössä. Mökkikulttuurin historia ja merkitys on alettu kunnassa tiedostaa yhä vahvemmin: kesän 2014 ja 2015 näytetyt kotiseutumuseo Iso-Pappilassa on omistettu huvila- ja mökkikulttuurille. Näyttelyt tukevat

osaltaan aineistonkeruuta, jonka tavoitteena on julkaisu vapaa-ajan arjesta Mäntyharjulla. Kunnan mökkikulttuurin symbolisin kerros on koettavissa Salmelassa, jonka ympäristöön on sijoitettu tunnettujen arkkitehtien suunnittelema huvimajoja.

Mäntyharjun vapaa-ajan asumisen kokonaisuus vaikuttaa matkailu- ja virkistysalueen kehityksen erittelyn perusteella lähtökohdiltaan kattavalta ja monipuoliselta. Vapaa-ajan klusterille näyttäisi siis olevan edellytyksiä. Voidaan toki kysyä, puuttuuko Mäntyharjun vapaa-ajan palvelutarjonnasta klusterin kehittämisen näkökulmasta jotakin olennaista? Tai pitääkö vapaa-ajan tarjontaa pyrkiä kehittämään klusteriajattelun pohjalta vai jotenkin muuten – kenties vain omalla luontaisella painollaan?

Arkilähtöinen vapaa-ajan kunta

Mäntyharjun keskustan kehittämisen kyselyissä (asukkaat, vapaa-ajan asukkaat, yritykset) ja arkkitehtikilpailussa yksi asia on noussut painokkaasti esiin. Mäntyharjulla ei ole uimahallia. Asia ei ole uusi vaan pikemminkin se on ollut kuntalaisten ja kuntapäätäjien pitkän ajan kestoaihe. Ja jälleen keran päättäjät vastaavat, että mikä ettei, jos toteutus on yritysvetoinen (Parta 2014). Vastaus on väistelevä sekä vapaa-ajan klusterin kehittämisen että Mäntyharjun olosuhdetekijöiden kannalta. Uimahalli olisi olennainen asia lisäämään kunnan vetovoimaisuutta erityisesti talvikaudella, joka nyt on vapaa-ajan klusterin heikkous. Suomessa on paljon kuntia Mäntyharju mukaan lukien, joissa uimahallia ei nähdä peruspalveluna, vaikka ikääntyvän väestön kansanterveyden kannalta kunnalla tuskin voisi olla parempaa investointikohdetta. Mäntyharjulla ei ole lähitulevaisuudessa realistista potentiaalia kaupalliselle kylpylälle, mutta vapaa-ajan klusterin ideaan sopisi hallin toteuttaminen pelkkää perushallia ilmeikkäämpänä. Esimerkiksi siinä kannattaisi panostaa ulkoaltaaseen/-alueeseen ja avantouintiin. Tämä siitäkkin huolimatta, että kunnan taloutta tulee lähivuosina kuormittamaan terveyskeskuksen peruskorjaus. Uimahallikysymyksen voi nähdä symbolisena kamppailuna asukkaiden ja päätäjien välillä, mutta tosiasia halli palvelisi kaikkia asukasryhmiä ja siinä yhdistyisi erinomaisesti sekä kunnan vapaa-aikaklusterin kehittäminen että asukkaiden

arkisen hyvinvoinnin edistäminen.

Mäntyharju on verraten vähäväkinen kunta, joten erikoistuneiden kulutuspalvelujen puutelistasta kertyy helposti sitä pitemmäksi mitä enemmän on jatkuvasti hienojakoisempiin harrasteryhmiin kuuluvia vastaajia. Lisäksi kunnan keskusta on menettänyt erikoiskaupan palveluja sukupolven vaihdosten ja yleisemmin kaupan rakennemuutoksen seurauksena. Siten on myös vapaa-ajan strategian näkökulmasta tärkeää, että keskustaa on ryhdytty kehittämään muillakin kuin kaupan, pankkien ja virastojen sijoittelun ehdoilla. **Aiempi kunnan liikekeskusta Kauppatiellä** jäi keskustan läpäisevän Mikkelintien pengerten katveeseen. Uusi keskusta on rakentunut maantieliikenteen keskeiseen solmukohtaan. Nytemmin keskusta on entisestään etäännyttänyt rautatieaseman seudusta ja kevyen liikenteen ilmeestä. Keskustan yleisvaikutelmaa hallitsevat maantiet, parkkialueet, betoniportaikot ja -tasanteet sekä laatikkomaiset marketit. Arkkitehtien kielellä puhutaan Mäntyharjun kohdalla usein mittakaavan rikkoutumisesta: keskustaa on suunniteltu suuremmaksi kuin se on, ja se näyttää urbaanimmalta kuin se on.

Mäntyharjun keskustan nykyinen kehitystyö käynnistyi oikeastaan öljyvahingosta, joka saastutti Asemanlahden. Kun lahti täytyi puhdistaa, havahduttiin samalla sen keskeiseen merkitykseen. Asemanlahti sitä ympäröivine puistoineen oli jäänyt ikään kuin keskustan takapihaksi vaikka sillä olisi mahdollisuus olla erilaisten tapahtumien ja kohtaamisten päänäyttämö. Lahti on puhdistettu ja sitä ympäröivää aluetta on lähdetty kehittämään siten että ihmiset elävöittäisivät sen. **Asemanlahden nostaminen osaksi kaikkein elävintä keskustaa** vie eteenpäin vapaa-ajan klusterin tavoitetta.

Monien reittien strategia

Tähän asti on otettu esille lähinnä yksittäisiä esimerkkejä Mäntyharjun vapaa-aikaklusterista. Klusterin kehittämistä on syytä pohtia myös kunnan osa-alueiden sekä elinkeinoelämän näkökulmista. Vaikka Mäntyharju sijaitsee eteläisessä Suomessa, sen sijainti on elinkeinojen ja kaupan harjoittamisen näkökulmasta syrtäinen. Vapaa-ajan asutuksen osalta Mäntyharju sijaitsee

puolestaan aivan ydinalueella. Myös Mäntyharjun naapurikunnissa on paljon mökkejä. **Pääkaupunki**seudulta katsottuna Mäntyharju ja sen naapurit ovat lähintä Järvi-Suomea, vetovoimaista vapaa-ajan aluetta. **Tutkimusten mukaan pääkaupunki**seudun asukkaiden mökkimatkat ovat pisimpiä. Tästä syystä Mäntyharjulla sijaitsevat mökit eivät ole erityisen kaukana, mikä on tehnyt kunnasta suosittua mökkipaikan pääkaupunkiseudulla asuvien keskuudessa. Sen sijaan Mäntyharjulla on toistaiseksi vähän venäläisten ostamia /rakennuttamia vapaa-ajan asuntoja Etelä-Karjalaan ja Itä-Savoon verrattuna. Näyttäisi siltä, että Kouvola ja Mikkeli eivät ole yhtä vetovoimaisia kuin Imatra, Lappeenranta ja Savonlinna ympäristöineen, vaikka yhteydet Pietarista ja Moskovasta ovat paremmat Kouvolaan kuin Savonlinnaan.

Kunnan vapaa-ajan asumisen rakennetta jäsentävät yhtäältä valtatie ja toisaalta suuret vesistöt (kuva 1). Läntisen puoliskon, jossa on pääosa vakituudesta asujaimistosta, vapaa-ajan asumista ryhmittävät Mäntyharjun reitin vesistöt ja kuntakeskuksesta kirkonkylän kautta Vihantasalmeen ulottuva akseli. Palvelut sijaitsevat pääosin tällä alueella ja siten myös suurimmat liikennevirrat. Mäntyharjun keskusta jää yli 10 kilometriä syrjään valtatie 5:stä, jolla keskimääräinen liikennetiheys on 7000 autoa vuorokaudessa. Kesällä ja kesäviikonloppuisin liikennemäärät ovat huomattavasti suuremmat. Kantatiet kunnan keskustasta Mikkeliin, Lahteen ja Kouvolaan ovat kutakuinkin yhtä liikennöityjä kuin kunnan itäosan läpi kulkeva Kouvola-Mikkeli -valtatie. Kunnan itäosissakin on paljon kesäasutusta Korpijärven ympäristössä, mutta sen sijaan vakinaista asutusta on vähän ja ympärivuotisia palveluja ei juuri lainkaan.

Kunnan itäosien vetovoimaisin matkailukohde Repoveden kansallispuiston ohella on Tömmönsalmi. Leirintäalueella palveluineen on takana 35 vuoden historia ja alue oli takavuosina tunnettu myös tanssilavastaan. Lava ja alue sisältävät kehittämispotentiaalia samassa tahdissa kuin ympärivuotinen vapaa-ajan asuminen lisääntyy.

Mäntyharjun matkailupalveluja voi jäsentää ja ehkä tulevaisuudessa myös entistä enemmän markkinoida reittitieristön avulla. Ennen mökkimainetta kunnasta taisi tulla ensimmäisenä mieleen yksin-

kertainen Mäntyharjun pojat lähti reissulle -kansansävelmä (sanoitus, osin kootun perusteella, Toivo Orasmaa), jonka on levyttänyt muun muassa Veikko Lavi (1954). **Reitit kiinnittävät kunnan** matkailun ainakin neljään kokonaisuuteen. Mäntyharjun vesireitin kanavointia voi pitää edelleen merkittävänä kehittämisoptiona. Vihreän kunnan kulttuuritie on Mäntyharjun Karankamäen ja Parikkalan Särkisalmen välinen muutaman sadan kilometrin metsätaival, jonka varrella on yli kaksikymmentä kansallista matkailukohtetta Salmelasta Olavinlinnaan, Astuvansalmelta Punkaharjulle, Pistohiekalta Putikkoon. Tyylikäs kulttuurinen kokonaisuus rakentuu myös esimerkiksi maailmanperintökohde Verlan, Mäntyharjun kirkonkylän (ml. Salmela) ja Hirvensalmella sijaitsevan kartanohotelli Satulinnan varaan. Aiemmin tuotiin esille jo vaelusreitit Repoveden kansallispuistoon. Reiteillä profiloitumiseen voi vielä lisätä liikunnallisen kesätapahtuman, Tour De Mäntyharju, joka vuosi vuodelta kasvattaa pyöräilyharrastusta kunnassa.

Mäntyharjun yritystoiminnan kytkeminen vapaa-ajan klusteriin on jossain määrin keinotekoisia, mutta ei kuitenkaan vailla perusteita, sillä kunta on esimerkiksi liikuntavälinevalmistaja Exel Oyj:n kotipaikka. Woikoski Oy avaa puolestaan kesällä 2014 vajaan 50 vanhan auton kokoelman, joka liittyy tiiviisti kaasuyhtiön ja sen omistajasuku Palmbergin historiaan. Sahoille teknologiaa tuottava Veisto Oy sponsoroi syksyistä hölkkätapahtumaa. Sponsorointi lienee luontevin tapa yrityksille osallistua vapaa-ajan klusterin kehittämiseen. Vielä on kuitenkin mainittava Kuomiokoski Oy. Se sijaitsee niukasti Ristiinan (nykyisin osa Mikkeliä) puolella, mutta Kuoma-kenkien väliterminaali on sijoitettu Mäntyharjulle, koska itse tehtaan sijainti on tuotteiden kuljetusten kannalta syrjäinen ja hankala. Kuoma-kenkä voisi osaltaan symboloida vapaa-ajan kuntaa, koska se viittaa sekä ulkoiluun ja reitteihin että kunnan maineikkaaseen kenkäteollisuuden historiaan. Kuoma-kenkä on myös venäläisten matkailijoiden ja vapaa-ajan asukkaiden tuntema merkkituote.

Monet Mäntyharjun yritykset ovat kansainvälisiä ja monipaikkaisia, minkä vuoksi kuntarajat eivät ole niille merkityksellisiä, joskaan vireä toimintaympäristö ei liene haitaksi. Ulkopaikkakuntalaisten mökkiläisten suuren määrän vuoksi Mäntyharjun

toimintaympäristö on yritysten näkökulmasta erityinen. Se tarjoaa runsaasti ja normaalia poikkeavilla tavoilla verkostoitumisen mahdollisuuksia eri alojen toimijoille.

Mökkiläisten mobilisointi

Paikallisen kehittämisen yhteydessä nostetaan usein esiin menestyksen välttämätön kolmio, johon kuuluvat paikalliset toimijat (asukkaat, järjestöt, yritykset), paikallishallinto sekä niin sanottu ulkopuolinen resurssi (Almäs 1985; Ronnby 1995). Viime mainitun erityinen merkitys on siinä, että se voi avata ja virittää uudella tavalla vakiintuneita paikallisia kuvioita. Missä määrin ulkopaikkakuntalaisia mökkiläisiä voidaan ajatella tällaisena kolmantena mutta välttämättömänä osapuolena onnistuneessa paikallisessa kehittämisessä? Heidän keskuudessaan on epäilemättä monenlaista osaamista, mutta kysymys sisältää myös paradoksin, mikäli mökeille tullaan ensisijaisesti rauhoittumaan ja rentoutumaan.

Muutama muukaan mökkiläisiä koskeva yleisyys ei tue ajatusta kehittämisresursista. Suomalaista mökkeilyä luonnehtii privatisoitunut mökkikeskeisyys. Aktiviteetit painottuvat mökillä olemiseen, sen laittamiseen ja siellä tekemiseen (Pitkänen & Vepsäläinen 2005). Mökkiläisten enemmistö painottuu vanhempiin ikäluokkiin (Nieminen 2010). He suhtautuvat muutoksiin ja varsinkin mökkiympäristöään koskeviin muutoksiin pikemmin kielteisesti kuin myönteisesti (Ahlqvist 2008). Tämä on luonnollista, jos ja kun mökkielämä edustaa luonnon rauhaa, maaseudun idylliä ja perinteiden vaalimista.

Edward J. Huijbens (2012) on erottanut kaksi ulkopaikkakuntalaisen mökkiläisen tyyppiä: koti-ikäväijät (*hoemesick locals*) ja tyylytietoiset (*lifestyle locals*). Yllä on tiivistetty koti-ikäväijän muotokuva. He eivät välttämättä ole kovin kiinnostuneita osallistumaan alueen kehittämiseen, vaikka saattavat identifioitua alueeseen asumis- ja sukuhistorian kautta. Huijbensin toiselle tyyppille mökki lienee välineellisempi osa muita kulutus- ja harrastusvalintoja. Heidän kehittämisorientaationsa voivat siten olla monensuuntaisia.

Mökkikunnissa on käytettävissä joitakin keino-

ja saada mökkiläisiä liikkeelle (SM 2006a). Mökkiläisten osallistuminen esimerkiksi kylätoimintaan ei ole automaattista puolin eikä toisin, jollei mökkiläisellä ole vahvoja paikallisia siteitä, tai jollei mökkiläisiä aivan erityisesti kyläläisten taholta pyritä rekrytoimaan. Astetta luontevampaa on perustaa kuntaan vapaa-ajan asukkaiden toimielin. Mäntyharjun naapurikunnassa Kouvolassa on vuodesta 2009 toiminut vapaa-ajanasukkaiden lautakunta, jonka tehtävänä on koota ja välittää mökkiläisiä palvelevaa tietoa. Suurimmassa osassa mökkikuntia, myös Mäntyharjulla, mökkiläisten tiedon- ja osallistumisen tarpeita on hoidettu kutsutapahtumilla ja asukaskyselyillä, joissa mökkiläiset on otettu huomioon. Tosin kutsut ovat kohdistuneet vain valikoidulle mökkiläisille (Rinne ym. 2014). Kuntien, varsinkin kuntaliitoskuntien ja mökkikuntien, miettiessä lähidemokratian vahvistamista, paikallisten ja mökkipaikallisten yhteiselimet ovat entistä varteenotettavampi vaihtoehto (ks. Pyy & Rannikko 2013).

Ruohonjuuritason toiminta on linjassa perinteisen mökkiläisyyden kanssa, mutta kuten edellä yritysten verkosto-optioista todettiin, ulkopaikkakuntalaisten vapaa-ajanasumiseen liittyy odotuksia virallisten ja epävirallisten suhdeverkostojen syntymisestä. Mikkelin seudulla toimii vapaa-ajan asukkaiden valtuuskunta, jossa on kaksi tai neljä mökkiläistä/yhteiskunnan eri alojen asiantuntijaa kustakin kunnasta. Elin kokoontuu muutaman kerran vuodessa seudun kunnanjohtajien kanssa. Valtuuskunta on muun muassa perustanut mökkiläisiä palvelevan nettisivuston ja toteuttanut palvelujen käyttöä koskevan kyselyn. Mäntyharjun vastaukset (n=40) herättävät huolta, sillä vain noin joka neljäs ostaa päivittäistavaraa ensisijaisesti paikkakunnalta, rautakauppaa (60 %) lukuun ottamatta muiden palvelujen käyttö on verraten vähäistä (6–29 %), sekä lisäksi puhelin- ja tietoliikenneverkot puuttuvat (14 %) tai toimivat vain osittain (35 %) (Mikkelin seutu 2012).

Vapaa-ajanasutuksen taloudelliset vaikutukset arvioidaan kaiken kaikkiaan mittaviksi, suurimmillaan 7,4 miljardiksi euroksi vuodessa ja 90 000 henkilötyövuodeksi (Rakennustutkimus RTS 2011; vrt. Nieminen 2010). Laskelmissa otetaan huomioon paitsi päivittäis- ja kestopavareiden ja

palveluiden hankinta sekä matkat myös uudis- ja korjausrakentaminen, mökki- ja maakaupat sekä verot ja maksut. Päivittäistavaroiden osuus vaikutuksista on suurin, 22 prosenttia. Sen perustana ovat mökkitalouden noin 30 euron ostot 80 päivänä vuodessa. Matkat mökille ja mökillä muodostavat kutakuinkin yhtä suuren tuloerän. Kaikkiaan mökkitalouden keskimääräinen rahankäyttö on 12760 euroa vuodessa. Etelä-Savon osuus 7,4 miljardin potista on 10 %, jolla sijoitetaan maakuntien vertailussa toiseksi. Kaavamaisesti edellisen pohjalta Mäntyharjun mökkeilyn rahavirrat ovat yli 60 miljoonaa euroa vuodessa. Kaikki siitä ei pyöri paikallistaloudessa, mutta mittaluokka on sellainen, että pienienkin lisäosuuksien saavuttaminen on Mäntyharjulle erittäin merkittävää.

Useissa loma-asuntokunnissa mökkiläisten mobilisointiin on kiinnitetty enemmän huomiota kuin Mäntyharjulla. Esimerkiksi Liperissä on jo pitkään toiminut mökkiläistoimikunta ja kunnan vapaa-ajan asumisen tavoiteohjelma päivitetään muutama vuoden välein. Aivan tuoreessa tavoiteohjelmassa vuosille 2014–2016 (Liperin kunta 2014) monien yksittäisten aktiviteettien ohella pääosassa on edelleen mökkiläisten aktivointi asuntonsa käyttötarkoituksen muutokseen ympärivuotiseksi. Juuri siten Liperissä ilmeisesti arvellaan yllä mainittuja mökkeilyn rahavirtoja saatavan parhaiten paikallistalouteen. Monissa kunnissa käyttötarkoitukseen muutokseen suhtaudutaan nuivasti kuntatalouteen tulevien rasitteiden vuoksi. Vuoden 2013 saldo Liperissä oli viisi käyttötarkoituksen muutosta.

Mökkiläistoimikunta sisältää ajatuksen mökkiläisistä erillisenä ryhmänä vakituisiin asukkaisiin verrattuna. Myös monet mökkeilyä koskevat tutkimukset lähtevät siitä, kuinka paikallisten ja osa-aikaisten asukkaiden näkökulmat ja arvostukset eroavat toisistaan (Farstad & Rye 2013). Herkästi on käynyt niin, että eroja löydetään vaikka tosiasiaa mainittu ryhmittely ei ole välttämättä lainkaan keskeinen erotteleva tekijä muussa kuin virallisen kuntalaisaseman mukaisissa oikeuksissa (Pitkänen ym. 2014). Tokihan Mäntyharjullakin voidaan ajatella, että tilastollisesti mökkiläiset ovat koulutempia ja varakkaampia kuin paikalliset, koska heistä niin monet ovat pääkaupunkiseudulta, ja siten siis erityisen tärkeä mobilisoinnin kohde. Kun-

nan nettisivuilla on kuitenkin tätä kirjoitettaessa oivaltavasti toteamus kunnan visiosta

Mäntyharju on yrittävä kulttuurikunta luonnonkauniissa ympäristössä hyvien liikenneyhteyksien varrella. Mäntyharjun kunta luo erinomaiset olosuhteet yrittämiselle, asumiselle ja vapaa-ajanvietolle. Kuntalaisten hyvinvointi on mäntyharjulaisen kehittämisen ja päätöksenteon perusta,

joka on vanhentunut.

Siellä todetaan, että visio on perua 1990-luvulta ja että se jättää paljon arvelujen varaan – sitä ei ole rakennettu ensisijaisesti kuntalaisten tarpeista ja näkemyksistä lähtien (Mäntyharjun kunta 2014). Mäntyharjun päättäjät ovat kenties alkaneet miettiä, josko mökkiläiset ja kuntalaiset ovat vähän samanlainen voimavara kuin luonto: paljon mahdollisuuksia mutta myös hyvät mahdollisuudet pilata ne, jollei tunnisteta, että ihmiset elävät aina ensin omaa elämäänsä ja vasta sitten ottavat huomioon sen elämän institutionaaliset, alueelliset ynnä muut sellaiset puitteet.

Johtopäätökset

Edellä on tarkasteltu vapaa-ajan klusterin mahdollisuutta Mäntyharjulla matkailun tuotannon ja kuluksen tilojen syklisen mallin lähtökohdista (Włodarczyk 2006). Samalla on tuotu esiin myös tunnettu matkailualueen kehittymisen elinkaarimalli (Butler 1980). Tässä tarkastelussa on kuitenkin haluttu painottaa sitä, että Mäntyharjun kehittämisessä ei ole ensisijaisesti kyse matkailijoiden ja mökkiläisten määrän kasvattamisesta tai Mäntyharjun matkailualueena uudistamisesta vaan hajallaan olevien resurssien strategisesta kokoamisesta vapaa-ajan klusterin idean avulla. Ei ole nimittäin realistista suositella, että Mäntyharju pyrkisi tavoittelemaan ensisijaisesti Lapin matkailukeskusten tyyppistä kasvua, toisin sanoen etenemään butlermaisesti kehitysvaiheesta seuraavaan. Sehän onnistuessaan tarkoittaisi matkailijoiden määrän merkittävää kasvua, mutta käytännössä myös kehittämisen hallinnan siirtymistä entistä enemmän ulkopuolisille tahoille. Tällöin riskinä on, että paikallisten vetovoimatekijöiden rinnalle syntyy sellaisia kohteita ja palveluita, jotka pikemmin heikentävät kuin vahvistavat paikallista viehättävyyttä (Merikari 2011). Uhkana

ovat myös fyysisen ympäristön suuret muutokset. Kummatkaan näistä eivät ole järkeviä, jos ja kun kehittämisen ytimen muodostavat paikallisten asukkaiden ja ulkopaikkakuntalaisten mökkiläisten arjen ja vapaa-ajan yhdistelmät.

Włodarscykin malli on puolestaan tulkittavissa siten, että alueella on erilaisia matkailuntuotannon ja kulutuksen tiloja. Tämä yhdistettynä kysymyksen vapaa-ajan klusterista avaa Mäntyharjulle mielenkiintoisen kehittämisspektiiviin. Kunnan kannattaa pysytellä kehityskaaren vaiheessa, jossa vapaa-ajan asujien ja matkailijoiden määrä kyllä myös lisääntyy, mutta tärkeää on erityisesti sen muuttuminen entistä säännöllisemmäksi. Alueelle kehitetään matkailupalveluja unohtamatta kanta-asukkaita ja mittakaavaa. Kuntalaisten pitkään esittämä toivomus uimahallista on juuri tällaista vapaa-ajan klusterin win-win-kehittämistä. Sama koskee kuntakeskuksen ydinosaisten kehittämistä tästä eteenpäin entistä enemmän kevyen liikenteen ehdoilla. Kuntakeskuksen kehittämissuunnitelmassa on esitetty myös kylpylähotellia, joka on perusteltu sen vuoksi, että kunnan keskustassa majoituspalveluja on hyvin vähän. Luonto- ja kulttuuriharrastuksia painottavan vapaa-ajan kunnan strategiaan istuu se, että majoituspalveluja on tarjolla eri puolilla kuntaa. Majoituspalvelujen puute kuntakeskuksessa on kuitenkin selvä vapaa-ajan klusterin pullonkaula, vaikka massamatkailijamääriä ei tavoiteltaisikaan. Kesällä 2015 palvelut ovat paranemassa vanhassa kirkonkylässä, kun yli sata vuotta vanha entinen sairaala ja sen pihapiiri kunnostetaan tarjoamaan aamiaismajoitusta.

Runsaaseen mökkiläisten määrään perustuva kunnan vapaa-ajan strategia edellyttää kunnan keskus- ja reuna-alueiden yhteistyötä. Tämän yhteistyöasetelman tärkeyttä tukee myös edellä esiin tuotu havainto siitä, että kunnan matkailukohteet rakentuvat nimenomaan reitteinä. Kunnan koko alueen ottaminen huomioon kehitystyössä on myös sattumaa kun merkittäviä paikkoja ja yrityksiä sijaitsee juuri kunnan rajoilla: Repovesi, Woiikoski Oy, Kuomiokoski. Edellä on tuotu esille, kuinka viimeksi mainittu on hyvä esimerkki vielä hyödyntämättömistä mahdollisuuksista.

Vapaa-ajan asukkaiden aseman arviointi mökkikunnassa avaa monia kiinnostavia näkökulmia hal-

linnon ja kansalaisten suhteisiin. Ensinnäkin on tärkeää, että kanta-asukkaiden ja osa-aikaisten tiedon- saannille ja osallisuudelle ei tehtäisi asiallista eroa, vaikka oikeudellisesti vakinaiseen asukkuuteen ja mökkiläisyyteen sisältyy eroja. Tässä mielessä esimerkiksi mökkiläistoimikunnille ei ole välttämättä tarvetta. Mökkiläisyyttä ja nykyaikaista osallistumista yhdistää kaksi piirrettä: yhtäältä velvoittava ja sitova osallistuminen ei houkuttele ja toisaalta mökeillä arkiset velvollisuudet vaihdetaan kiinnostaviin harrastuksiin ja projekteihin. On toisin sanoen luotettava siihen, että jos osallistumisen edellytykset tehdään mataliksi, niin asiasisällöt saavat ihmiset liikkeelle. Toiseksi mökkiläisten suuri määrä Mäntyharjulla on joka tapauksessa erityinen asia, joka muokkaa kunnan ilmapiiriä paikallisten ja mökkiläisten suhtautumistavoista riippumatta. Pientä paikkakuntaa ja sen kehittämistä luonnehtivat monesti pienet piirit ja lukkiutuneet asetelmat, jolloin ulkopuolisten paikallisten näkökulmat tuovat vähintään lisänäkökulmia ja parhaimmillaan ovat erilaisia ja hyödyllisiä paikkakunnan kehittämiseksi. Kolmanneksi ja vapaa-ajan klusterin kannalta luontevasti mökkiläiset voivat vahvistaa paikallisen harrastus- ja muun järjestötoiminnan jäsenpohjaa. Mäntyharjun liikuntaseurat (monialaseurojen ohella mm. ratsastus, judo, moottoriurheilu, retkeilytapahtumat) ja kulttuuriyhdistykset (esim. kuorolaulu, näytteleminen, kuvataide, valokuvaus) lisäävät mökkiläisten mahdollisuuksia kiinnittyä kuntaan ja avaavat osaltaan vaikuttamisen kanavia. Neljänneksi runsas mökkiläisten määrä on paitsi luonteva myös hajanainen resurssi. Tämä korostaa sitä, että kehittämistoiminnassa kannattaa pitää yllä herkkyyttä pienimuotoisillekin ideoille. Mäntyharjun vapaa-ajan klusteri on myös monelta osin pienimuotoinen ja hajanainen, joten laatu on pidettävä määrän edellä. Kunnan vapaa-ajan klusterin kärki Salmela on tästä mitä parhain esimerkki.

Tekstin alussa esitettiin väite, että mökkeily on Mäntyharjun tärkein kehittämissurssi. Väite on puolustettavissa, jos se kiinnitetään ajatukseen laaja-alaisesta vapaa-ajan klusterista, ja jos lähdetään muutoin siitä yllätyksettömästä perustrendistä, että Mäntyharju on väestöään menettävä maaseudun paikkakunta. Varsin yksiselitteinen johtopäätös on se, että Mäntyharjulla on aidosti monipuoliset vapaa-ajan klusterin resurssit ja niiden välisiä kyt-

kenttöjä. Kunnan vapaa-ajan klusteria voidaan itse asiassa luonnehtia metaforalla paitsi Mäntyharjusta mökkikuntana myös isona mökkinä. Mökeillä on aina jotain korjattavaa ja parannettavaa. Mökkiläiset eivät useinkaan ole korjaamisen ja rakentamisen ammattilaisia, mutta sen korvaa kekseliäisyys ja halu olla itsellinen. Juuri näistä mökkiläisen orientaatioista Mäntyharjun vapaa-ajan klusterin kehittämistä on mahdollista jatkaa. Otsikon kolminkertaisen mökkeilyn voi tulkita niinkin, että hiven mökkihöperyyttä on hyvä olla mukana.

Kirjoittaja asui Mäntyharjulla 1960- ja 1970-luvulla. Nykyisin hän seuraa paikallista Pitäjänuutiset -lehteä ja viettää kesää sähköttömällä mökillä Mäntyharjun Korpijärvellä. Kirjoittaja kiittää Historia- ja maantieteiden laitoksella tutkijavaihdossa ollutta tohtoriopiskelijaa Czesław Adamiakia, jolta sai vinkin katsauksessa hyödynnettyyn artikkeliin Włodarczyk (2006).

LÄHTEET

- Ahlqvist, Kirsti 2008. Mökkeily ja ympäristönkäytön ristiriidat. Hyvinvointikatsaus 4/2008. Saatavissa: http://www.stat.fi/artikkelit/2008/art_2008-12-15_007.html. [Viitattu 30.4.2014].
- Almås, Reidar 1985. Evaluering av lokalt utviklingsarbeid. IFIM Bygdeforskning, Trondheim.
- Boschma, Ron & Ron Martin 2010. The aims and scope of evolutionary economic geography. Teoksessa: Boschma, Ron & Ron Martin (toim.). Handbook of evolutionary economic geography. Edward Elgar, Cheltenham. 3–39.
- Butler, Richard W. 1980. The concept of a tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources. Canadian Geographer 24(1): 5–12.
- Butler, Richard W. (toim.) 2006a. The tourism area life cycle vol. 1. Applications and modifications. Channel View, Clevedon.
- Butler, Richard W. (toim.) 2006b. The tourism area life cycle vol. 2. Conceptual and theoretical issues. Channel View, Clevedon.
- Etelä-Savon maakuntaliitto 2013. Etelä-Savon matkailun aluerakenneseveltyksen selvitys. Saatavissa: <http://www.esavo.fi/resources/public//Maakuntaliitto/Matkailun%20aluerakenne/Selustus.pdf>. [Viitattu 30.4.2014].
- Farstad, Maja & Johan Fredrik Rye 2013. Second home owners, locals and their perspectives on rural development. Journal of Rural Studies 30: 41–51.
- Hall, C. Michael & Dieter K. Müller (toim.) 2004. Tourism, mobility and second homes: between elite landscape and common ground. Channel View, Clevedon.
- Hiltunen, Mervi Johanna & Antti Rehunen 2014. Second home mobility in Finland: Patterns, practises and relations of leisure oriented mobile lifestyle. Fennia 192(1): 1–22.
- Hoogendoorn, Gijsbert & Gustav Visser 2010. The role of second homes in local economic development in five small South African towns. Development Southern Africa 27(4): 547–562.
- Huijbens, Edward J. 2012. Sustaining a village's social fabric? Sociologia Ruralis 52(3): 332–352.
- Kask, Tiit & Garri Raagmaa 2010. The spirit of place of West Estonian resorts. Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography 64(3): 162–171.
- Kauppila, Pekka 2009. Resorts' second home tourism and regional development: a viewpoint of a Northern periphery. Nordia Geographical Publications 38(5): 3–12.
- Kouvola kaupungin vapaa-ajan asukastoimikunta 2010. Kouvola vapaa-ajanasukasohjelma. Saatavissa: http://www.kouvola.fi/material/attachments/maaseutupalvelutmervi/5yZk01DWA/Lopullinen_mokkilaisohjelma.pdf. [Viitattu 30.4.2014].
- Liperin kunta 2014. Liperin kunnan vapaa-ajan asumisen tavoiteohjelma 2014–2016 (kesä). Saatavissa: <http://webdynasty.pohjoiskarjala.net/dynasty/liperi/kokous/2014471-5-1.PDF>. [Viitattu 30.4.2014].
- Ma, Mulan & Robert Hassink 2013. An evolutionary perspective on tourism area development. Annals of Tourism Research 41: 89–109.
- Marjavaara, Roger 2008. Second home tourism: the root to displacement in Sweden. Umeå universitet, Kulturgeografiska institutionen. Cerum 2008:1.
- Martin, Ron & Peter Sunley 2006. Path dependence and the evolution of the economic landscape. Journal of Economic Geography 6(4): 395–438.
- McIntyre, Norman, Daniel Williams & Kevin McHugh (toim.) 2006. Multiple dwelling and tourism: negotiating place, home and identity. Cabi, Wallingford.
- Merikari, Mirja 2011. Mäntyharjun kuntakeskuksen maankäytön kehityskuva. Teemana tulevaisuuden vapaa-ajanasuminen ja matkailu. Diplomityö, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, yhdyskuntasuunnittelun laboratorio. Saatavissa: <http://www.mantyharju.fi/tiedostot/ajankohtaista/ideakilpailu/SELOSTUS.pdf>. [Viitattu 27.4.2014].
- Mikkelin seutu 2012. Mikkelin seudun vapaa-ajanasukasvaltuuskunnan palvelututkimus 2012. Saatavissa: http://www.nettilaituri.fi/fi/miseva/liitteet/kansio/palvelukysely_raportti2012.pdf. [Viitattu 28.4.2014].
- Müller, Dieter K. 2007. Second Homes in the Nordic Countries: Between Common Heritage and Exclusive Commodity. Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism 7(3): 193–201.

- Müller, Dieter K. 2013. Progressing second home research: a Nordic perspective. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism* 13(4): 273–280
- Mäntyharjun kunta 2014. Mäntyharjun visio ja strategia. Saatavissa: <http://www.mantyharju.fi/hallinto/1207-visio-ja-strategia>. [Viitattu 30.4.2014].
- Nieminen, Markku 2010. Kesämökkibarometri 2009. Työ- ja elinkeinoministeriö, Alueiden kehittäminen 12/2010.
- Opperman, Martin 1993. Tourism space in developing countries. *Annals of Tourism Research* 20(3): 535–556.
- Parta, Kaisa 2014. Tavoitteina vetovoima, viihtyisyys ja viiptyminen. *Pitäjän uutiset* 28.3.2014: 4–5.
- Pitkänen, Kati 2011. Mökkimaisema muutoksessa: kulttuurimaantieteellinen näkökulma mökkeilyyn. University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 31.
- Pitkänen, Kati, Czesław Adamiak & Greg Halseth 2014. Leisure Activities and Rural Community Change: Valuation and Use of Rural Space among Permanent Residents and Second Home Owners. *Sociologia Ruralis* 54(2): 143–166.
- Pitkänen, Kati & Mia Vepsäläinen 2005. Mökille hommiin ja hiljaisuuteen - Mökkeilymotiveista. Teoksessa: Pitkänen, Kati & Ruut Kokki: Mennäänkö mökille? Näkökulmia pääkaupunkiseutulaisten mökkeilyyn Järvi-Suomessa. Savonlinnan koulutus- ja kehittämiskeskuksen julkaisuja 11.
- Porter, Michael E. 1990. *The Competitive Advantage of Nations*. MacMillan, London.
- Pyy, Ilkka & Pertti Rannikko 2013. Lähivaikuttaminen ja muuttuva paikallisuus. Teoksessa: Kattilakoski, Mari & Peter Backa (toim.) Uuden lähidemokratian aika. Närdemokrati för en ny tid. Maa-seutupolitiikan yhteistyryhmän julkaisuja 2/2013: 46–58.
- Rakennustutkimus RTS 2011. Loma-asumisen taloudelliset ja työllisyysvaikutukset Suomessa. Työ- ja elinkeinoministeriö, Alueiden kehittämissyksikön raportti 21/2011, Helsinki.
- Rantanen, Manu & Torsti Hyryläinen 2012. Vapaa-ajan asukkaat paikallisia palveluympäristöjä muovaamassa. *Maaseudun uusi aika* 20(2): 59–67.
- Rinne, Janne, Riikka Paloniemi, Seija Tuulentie & Asta Kietäväinen 2014. Participation of second-home users in local planning and decision-making – a study of three cottage-rich locations in Finland. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*. Saatavissa: <http://dx.doi.org/10.1080/19407963.2014.909818>. [Viitattu 30.4.2014].
- Roca, Zoran (toim.) 2013. *Second home tourism in Europe: lifestyle issues and policy responses*. Ashgate, Farnham.
- Ronnby, Alf 1995. *Den lokala kraften. Människor i utvecklingsarbete. Liber utbildning*, Stockholm.
- Rytkönen, Arja & Anna-Maija Kirkkari (toim.) 2010. Vapaa-ajan asumisen ekotehokkuus. Suomen Ympäristö 6. Ympäristöministeriö, Helsinki.
- SM 2006a. Vapaa-ajan asukkaiden osallistuminen kuntien päätöksentekoon. Sisäasiainministeriön julkaisuja (Alueiden kehittäminen) 14/2006, Helsinki.
- SM 2006b. Mökkiläiset kuntapalvelujen käyttäjinä. Sisäasiainministeriön julkaisuja, Alueiden kehittäminen 24/2006, Helsinki.
- SVT 2013. Rakennukset ja kesämökit 2012. Tilastokeskus, Suomen virallinen tilasto. Saatavissa: http://www.tilastokeskus.fi/ti/rakke/2012/rakke_2012_2013-05-24_kat_001_fi.html. [Viitattu 30.4.2014].
- Timonen, Päivi 2005. Kuluttajien vapaa-ajan haaveet ja elämäsklusteri. Kuluttajatutkimuskeskus, työselosteita ja esitelmää 86. Helsinki.
- Velvin, Jan, Tor Martin Kvikstad, Eivind Drag & Erling Krogh 2013. The impact of second home tourism on local economic development in rural areas in Norway. *Tourism Economics* 19(3): 689–705.
- Vepsäläinen, Mia & Kati Pitkänen 2010. Second home countryside. Representations of the rural in Finnish popular discourse. *Journal of Rural Studies* 26: 194–204.
- Virtanen, Esko & Hannu Hernesniemi 2005. Klusterin evoluutio. *Prosessikuvaus. Tekes, Teknologiakatsaus* 174, Helsinki.
- Włodarczyk, Bogdan 2006. Tourism space – the cycle, the 'actors' and development determining factors. *Turyzm* 16(2): 41–64.